

NADVRATNIK VII STOLJEĆA IZ KAŠTEL SUĆURGA

I

Prilike u kojima su živjeli Hrvati, doselivši se na tlo rimske Panonije i Dalmacije, kao i zgode koje su se tad odigravale, potpuno su nepoznate. Vrijeme od polovine VII do svršetka VIII stoljeća hrvatske historije poznato je pod imenom »historijska tama«. A ipak je to doba najosudnijega historijskoga previranja kod Hrvata.

Po doseljenju na tlo rimsko, Hrvati su stajali pred dilemom, ili poprimivši kulturu i civilizaciju Zapada da postanu članovi evropske kulturne zajednice, ili da barbariziraju ostatke Romana. No dogodilo se je ono što i sa svim ostalim narodima koji su došli na tlo rimske države unutar limesa, da je njihov kulturni razvitak upravo proporcionalan sa pokrštavanjem. Ali kada, kako i u kojoj formi, u kojim prilikama su pokršteni Hrvati, kao i osobe koje su provele kristijanizaciju Hrvata, sve je to nepoznato.

Pokrštenje pojedinih evropskih naroda, a bili ti i ne znam koliko udaljeni od centra, tradirano je i poznato. Hrvati su izuzetak. O pokrštenju njihovu, iako nisu bili tako daleko od crkvenoga centra, nema savremene, a ni poznije, dobre dulje ili kraće vijesti. Ova činjenica ipak mora da ima svoj poseban razlog. Pokrštenje Hrvata zbivalo se je, čini se, bez većih akcija i jačih perturbacija, išlo je nekim mirnijim tokom. Uzrok tomu bio bi taj, što Hrvati ili nisu došli kao pogani nego već neke vrsti kršćani, ili što njihovo poganstvo nije bilo jako razvijeno, tako da je ono lako, bez ikakve borbe, polagano i postepeno uzimalo, tiho i nečujno izumiralo. Već sam spomenuo, da o svemu tome izvori šute, i zato je historiografija silom upućena na same kombinacije i mišljenja, često tako različita i oprečna.

Tradicija i starija historiografija vežu fakat glavnoga pokrštenja sa reorganizacijom crkvene hijerarhije u bizantinskoj provinciji Dalmaciji, koju da je proveo prvi nadbiskup splitski, I v a n i z R a v e n e, i to negdje između godina 650 i 680.¹⁾

Novija historiografija tvrdi drugačije. Po Mons. L. Duchesne-u Ivan Ravenjanin nije ni postojao; on je legendarna ličnost; reorganizaciju proveo je istom papa Ivan X (914—928), i po imenu toga pape, legenda je stvorila Ivana Ravenjanina.²⁾ Naprotiv za Bulić-Bervaldija, I v a n j e h i s t o r i j s k a o s o b a, ali je živio

¹⁾ Up. поближе Lj. Karmana, Sarkofag Ivana Ravenjanina, *Starinar*, III ser. III knj. Beograd 1925, str. 43—44. Izraz reorganizacija obično u našoj historijografiji stoji za uređenje crkvene dalmatinske provincije sa metropolitom u Splitu na čelu. Ali jer se to zbilo istom 925/8,

zato reorganizacija* to značenje prije tog vremena nemože da ima, nego stoji u značenju osnivanja splitske biskupije bez obzira na crkvenu provinciju.

²⁾ Ib. str. 44.

u Splitu »ili pri koncu VIII ili pak početkom IX v.«³⁾ i glavno pokrštenje Hrvata »spada u prvu četvrt IX v.«⁴⁾. Šišiću, »Ivan je mogao da bude bjegunac iz Ravene poslije njena pada pod Langobarde (751). Vjerojatno je dakle da je tek oko toga vremena osnovana splitska biskupija«,⁵⁾ ali da je »i u Dalmaciji započelo franačkim vrhovnim gospodstvom glavno definitivno krštenje ondješnjih Hrvata«, i to ne iz dalmatinskih gradova, nego po akvilejskoj patrijaršiji koja da je tu bila na početku nadležna.⁶⁾

Ova novija mišljenja treba u mnogom revidirati. Franci su doduše odigrali veliku vjersku ulogu u Hrvatskoj preko misijonara iz akvilejske patrijaršije, početkom IX st., ali ta uloga sastojala je u glavnom u tom, da su oni Hrvate potpuno uveli u sferu zapadne Crkve, dok su u pokrštenju imali samo sporednu ulogu. K tome akvilejska patrijaršija nije nikada bila crkveno nadležna na tlu dalmatinske Hrvatske. Glavno postepeno pokrštenje Hrvata provela je crkva iz dalmatinskih gradova, a s tim faktom u uskoj je vezi reorganizacija dalmatinske hijerarhije koju je proveo Ivan Ravenjanin, kao i to da je na teritoriju dalmatinske Hrvatske bila od samog početka dalje, nadležna vlast biskupa dalmatinskih gradova.⁷⁾

Ostaju još otvorena pitanja:

- a) pitanje hronologije, dotično kada je bila reorganizirana crkva u Dalmaciji, kao i pitanje usko povezano s time, otkada datira njeno djelovanje među Hrvatima;
- b) pitanje, da li su Hrvati došli kršteni ili nekršteni u novu postojbinu.

Dok drugo pitanje ostavljam i dalje otvoreno, u raspravu ću uzeti samo prvo pitanje, ono hronologije, koje je povezano s osobom prvoga nadbiskupa splitskoga, Ivana Ravenjanina.

II

Duchesne-ova legendarnost osobe Ivana Ravenjanina, osim rijetkih izuzetaka, nije našla odaziva.⁸⁾ Da je on postojao, o tome imamo ova svjedočanstva:

1) Svi ga katalozi splitskih nadbiskupa spominju kao prvoga po redu biskupa obnovljene stolice u Splitu.⁹⁾

2) Toma, arciđakon splitski († 1268), opisuje djelovanje toga prvoga nadbiskupa. Papa, nepoznatog imena šalje Ivana kao svog legata, da vjerski poradi u Dalmaciji i Hrvatskoj (qui partes Dalmatie et Chroatie peragrande, salutaribus monitis christicolis informaret). Na poticaj Ivanov, kršćani osnivaju biskupiju u Splitu i izabiru Ivana prvim nadbiskupom a papa ga posvećuje. Ivan daje se na uređenje crkvenih prilika, vrši misijsku i pastirsku službu, obnavlja svetišta (restaurabat ecclesias), uređuje župe i drugo.¹⁰⁾

³⁾ Kronotaksa spljetskih nadbiskupa, Zagreb 1913, str. 131, 133, 144, 150 i 151.

⁴⁾ Ib. str. 121, 147.

⁵⁾ Povijest Hrvata, Zagreb 1925, str. 295.

⁶⁾ Ib. str. 308 i 309.

⁷⁾ Up. moj *Episcopus chroatensis, Croatia sacra*, Zagreb 1931, str. 164 ss.

⁸⁾ Karaman o. c. str. 44 i 55 op. 4.

⁹⁾ Kronotaksa str. 116 te Prilog A—F.

¹⁰⁾ *Historia salonitana* ed. Rački, Zagreb 1894 str. 33—34.

Sl. 1. Sredovječni nadvratnik iz Kaštel Sućurca.

3) Postoji i danas sarkofag u kojemu je bio pokopan Ivan Ravenjanin.¹¹⁾

Prva dva svjedočanstva pri rješavanju hronologije Ivana Ravenjanina te reorganizacije crkve u Dalmaciji ne dolaze u obzir, jer su iz druge ruke, a k tome i po svojoj sadržini hronološki su neodređena. Istom treće svjedočanstvo, sarkofag, kao izvor prve ruke došao bi u obzir.

Pitanje koje je bilo prije prijeporno, naime da li taj sarkofag pripada Ivanu Ravenjaninu ili kojem drugom nadbiskupu Ivanu, Karaman je potpuno riješio u prilog Ravenjanina.¹²⁾ Time dok je legendarnost Ivanova potpuno otpala, i zajamčen njegov historicitet, nije riješeno i pitanje njegove hronologije. A historijska činjenica, bila ta kojegod vrsti, kao građa za historiju može se upotrebiti samo kada je ona datirana. Za historiju nedatirana fakta ne znače ništa.

Nijedan od tri gorespomenuta svjedočanstva ne kažu nam direktne ništa o vremenu života Ivana Ravenjanina.

Po umjetničkim i paleografskim kriterijima samoga sarkofaga, ne može se ništa sa stalnošću utvrditi. Po tim kriterijima sarkofag se različito datirao, i to ni manje ni više nego u razmaku od VII do XI st.¹³⁾

Zato bez novoga materijala nije moguće pobliže odrediti vrijeme Ivanovo, a takav materijal sad imademo.

¹¹⁾ Čuva se u krsionici sv. Ivana u Splitu.

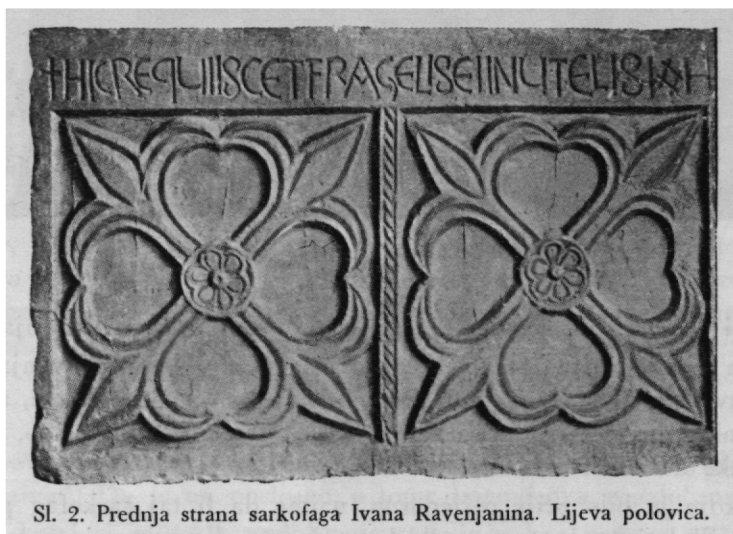
¹²⁾ K a r a m a n o. c.

¹³⁾ Ib. str. 53.

III

Rijetko je gdje još postojala tako stara zadužbina kao što je bila ona sv. Jurja na Putalju u Sućurcu kod Splita. Najkasnije god. 840 nju je osnovao knez Mislav a istu g. 852 knez Trpimir darovao splitskome nadbiskupu Petru, i ostala je netaknuta do u naše dane. Agrarna reforma nije poštedila tu hrvatsku prastaru ustanovu, tako važno historijsko svjedočanstvo i uspomenu. Dokinuta je i brisana za uvijek nečujno i bez ikakvog protesta. Da stvar bude potpuno likvidirana, srednjovjekovnu kulu sa lijepim renesansnim dvorcem što je poštedila agrarna reforma, vlasnik, kao nešto nepotrebna i suvišna, prodade. Radnici pri adaptacijama koje je kupac seljak izvodio, nadoše dva mramorna ulomka s natpisom, kojom prigodom razbiše veći komad.¹⁴⁾

Sačuvani ulomci koji tvore polukružni luk, ostaci su dijela jednoga arhitekton-skoga spomenika. (V. sl. 1.)

Sl. 2. Prednja strana sarkofaga Ivana Ravenjanina. Lijeva polovica.

Vanjska polukružna dužina luka iznosi 202 cm, nutarnja 160 cm, a promjer — otvor luka — 101 cm. U presjeku luk je osmerokutan.

Prednja je stranica široka 10 cm a ima natpis koji je omeđen profilacijom preko svega luka sa objiju strana; na krajevima luka, profilacije se lome i natpis mijenja smjer, kako se to jasno vidi na desnom kraju,¹⁵⁾ gdje su sačuvane obje profilacije, dok je na lijevom sačuvan samo trag donje profilacije. Na krajevima — ispod A od *apsice* i R od *pre* — nalaze se ostaci uskih udubina.

Druga stranica, koso položena poviše gorespomenute prednje stranice, široka je 5.5 cm i ukrašena volutama, koje na sredini luka poviše RE od *decore* mijenjaju smjer.

¹⁴⁾ Spomenik je od potpunoga uništenja spasio župnik don Ante Rubignoni, i upozorio na isti spomenik dr. Lovru Katića, direktora biskupske gimnazije u Splitu. Prva vijest o tom spomeniku bila je u *Jadranskom dnevniku*, Split

30 VIII 1935, br. 203; zatim u *Obzoru*, Zagreb 8 IX 1935, br. 207, podlistak.

¹⁵⁾ Desnu stranu uzimljem onu gdje natpis svršava.

Starom frakturom, onom između prvoga i drugoga ulomka, oštećene su dijelomično dvije volute od njih 17 koje su na toj desnoj strani; na lijevoj strani fale na kraju luka dvije čitave i dio treće volute, te ih je sačuvano samo 15.

Donja prednja stranica, isto koso položena, široka je 5 cm, i urešena profilacijom na donjem dijelu a na gornjemu listićima.

Ravna stranica odozgo, široka je 6 cm, i ima oveću udubinu na vrhu luka, poviše mjesta gdje volute mijenjaju smjer. Na krajevima ove stranice bila je po jedna udubina (4×2 cm) za spojnicu, ali ona na lijevo radi frakture nije sačuvana.

Tri stranice koje su od zada, nemaju ništa osobitoga. Kosa gornja široka je 6 cm; ona koja stoji nasuprot stranici s natpisom 10 cm, a kosa donja 4 cm.

Donja ravna stranica široka je 10 cm. Lijevo prema S od *aspice* i desno prema R od *pre* nalazi se žlijeb širok 1 cm, preko cijele širine stranice.

Sl. 3. Prednja strana sarkofaga Ivana Ravenjanina. Desna polovica.

Prednje tri stranice, kako smo vidjeli, dekorativno su izrađene, a ostalih pet samo je isklesano.

Krajevi luka su oštećeni, i to većma onaj lijevi nego desni. Na pojedinom kraju vide se tragovi dviju okruglih udubina, okrenutih prema dolje, jedna uža napred i druga šira iza nje.

Stara pukotina, ona između prvoga i drugoga ulomka, široka je 2 cm, što se lako daje utvrditi po razmaku ostataka dviju oštećenih voluta, kao i širini oštećenih slova *o* i *d*, kako ću na to poslije detaljnije upozoriti. Između drugoga i trećega ulomka, nova fraktura, ne fali ništa.

Od natpisa jasno se razabire:

1 · SPICE 2 HUNC 3 OPUS 4 MIRO 5 QU · 6 DECORE 7 FACTO 8 QUO
9 DNO 10 IUBANTE 11 PRE ·

Od 11 riječi, 8 ih je sačuvano potpuno, a 3 su krnje.

1) Od prve riječi potpuno je sačuvano SPICE, dok od prvoga slova samo oblik sličan slovu M. Ali da se tu ne radi o slovu *M* ima više razloga. Tako najprije jasna je fraktura koja seže uprav do toga *M*; nema razloga da to jedino slovo bude za polovicu manje od ostalih slova; oblik slova *m* u drugim riječima na natpisu sasna je drugačiji, jer su osi od *m* u MIRO okomite a ovdje divergiraju; konačno sa *m* riječ se ne može da popuni. Ako pogledamo pojedina slova natpisa, vidjećemo već na prvi mah da je to ostatak slova A — up. FACTO i IUBANTE. — Naime ako od A natpisa oduzmemo gornji dio, dobićemo M po obliku i veličini isto onakvo kakvo imademo ispred SPICE. Tu je dakle stajalo ASPICE, što otakođer slijedi i iz samoga konteksta. Sva su slova kapitalna osim *c* koje je uncijalno.

2) HUNC. Klesar je prvotno bio pogrešno uklesao kao prvo slovo N, a to je poslije ispravio u H, promjenivši srednji potez. Ali radi razine plohe prvotni kosi potez od N nije mogao potpuno isklesati, nego ga je isklesao samo malo i preko njega uklesao ravni potez da dobije H. Slova su kapitalna, jedino je U oblika koji se obično rabi u uncijali. *Hunc* je ak. muš. roda i odnosi se na slijedeću riječ *opus*.

3) OPUS: Prvo slovo *o* specijalne je forme, o kojemu ću poslije detaljno govoriti; P i S jesu kapitala a U ono koje obično rabi uncijala.¹⁶⁾

4) MIRO: *o* je specijalno a ostala su slova kapitala.

5) QU(o): Q je jasno uncijalno; od drugoga slova prvi potez potpuno je sačuvan, te dio spojnice i gornji dio drugog poteza, pa se jasno vidi da je tu uncijalno *u*. Od trećega slova uslijed frakture nije ništa sačuvano, ali po kontekstu svakako tu je bilo *o* i to ono specijalnoga oblika.

6) DECORE. Prvo slovo *i* to uncijalno *d* frakturom je na prednjem dijelu oštećeno. Po onomu što je sačuvano, uzevši u obzir oblik slova *d* u riječi 9) DNO bilo je *d* istoga oblika. Jer ako izmjerimo daljinu između *u* od riječi QUO i *d* od riječi DNO, imamo razmak od 8 cm; rastavimo sad prvi ulomak od drugoga, izmjerivši 8 cm od *u* riječi QU(o) i *d* riječi DECORE, dobićemo razmak između dva prva ulomka jednak onomu koji smo prije ustanovili po položaju oštećenih voluta. Budući da se u razmaku između *u* i *d* riječi QUO i DNO nalazi jedno specijalno *o*, to je takovo *o* moglo stajati i između *u* i *d*, te imademo riječ *quo* koju i kontekst traži. U DECORE osim spomenutoga uncijalnoga *d*, specijalnoga *o*, imamo dvaput uncijalno *e* te kapitalno *c* i *r*.¹⁷⁾

7) FACTO: osim specijalnoga *o*, ostala su slova kapitala. *Facto* oblik vulgarne latinštine mjesto klasičnoga *factum* i odnosi se na *hunc opus*.

8) QUO: *o* je specijalno a *g* i *u* su uncijalni. Ostaje otvoreno pitanje, na što se ovo drugo *quo* o d n o s i, i time što znači. Ako se odnosi na *decore* (= ukras, ljepota), tad bi bila relativna zamjenica (= kojim); ako pak stoji adverbijalno tad bi značilo gdje, kako, jer i t. d. Nešto pozitivnoga moglo bi se kazati istom kad bi se našao još koji ulomak daljnjega teksta.

9) DNO obična kraćenica za *domino* u sakralnom smislu. Uncijalno je *d*, kapitalno *n* i specijalno *o*. Znak kraćenja je horizontalna crta.

¹⁶⁾ *Opus* je ovdje muš. roda po vulgarnoj latinštini, u kojoj mnoga klasična neutra postaju maskulina. Up. C. H. Grandgent, Lati-

no volgare, trad. N. Maccarrone, Hoepli-Milano 1914, str. 188.

¹⁷⁾ *miro quo decore* stoji mjesto *quo miro decore*.

10) IUBANTE. Uncijalni su *u* i *e*, a ostala slova kapitala. *Iubante* stoji mjesto *iuvante*: obična pojava vulgarne latinštine t. zv. betacizma, da se *b* nalazi na mjestu intervokalnoga *v*.¹⁸⁾

11) PRE. To je početak riječi a ostalo je frakturom otpalo. Kapitalni su *p* i *r*, a *e* je uncijalno. Svaka je dopuna ovoga *pre*.. uzaludna, dok se ne nađu drugi fragmenti našega spomenika.

Ovim sačuvani tekst natpisa sućuračkog spomenika glasio bi:

Aspice hunc opus miro quo decore facto, quo Domino jubante pre...¹⁹⁾

IV

Sućurački spomenik sam po sebi, kao i po sadržaju sačuvanoga natpisa, za historiju bi bio gotovo bez važnosti. Ali ako ga povežemo sa sarkofagom Ivana Ravenjanina, taj novonađeni spomenik, po svojoj plastici i epigrafiji služiće nam kao vrlo važan historijski materijal.

Već na prvi pogled za svakoga je jasno, da taj spomenik pripada antiki. Od dekorativnih motiva nalazimo niz listića i voluta, izvedenih na način koji je karakterističan za antiku. Na spomeniku još nema šarenila i gomilanja raznovrsnih dekorativnih motiva, kako to ima pleterna plastika. Na sućuračkom spomeniku u ničem, ni u stilu ni u tehnici ni u kompoziciji, nema još ni traga pleternoj ornamentici. Prema tome po samoj plastičnoj dekoraciji možemo za sućurački spomenik postaviti jedino terminus post quem non u svršetak VII st. dok onaj ante quem non ostaje neodređen, u koliko ga uporaba kuka ne baca u pozno doba antike.

Sarkofag Ivana Ravenjanina, po plastičnoj dekoraciji, isto spada u antiku ali u zadnju njenu fazu, tačnije u njenu prelaznu periodu, onu prije pleterne ornamentike.²⁰⁾ Ali protivno nego na sućuračkom spomeniku, na sarkofagu se ipak zamjećuje ne samo tendenca nego već i jasni tragovi buduće pleterne ornamentike, bilo u kompoziciji (okviri), bilo u tehnici (nema prelaza kao ni reljefa različitih ploha), bilo u stilu (lišće formira brazdicama).²¹⁾ Pošto je na početku VIII st. već formirana

¹⁸⁾ Up. Dr. P. Skok, Pojave vulgarno-latinskoga jezika, Zagreb 1915, str. 51. Sličan primjer imamo na arhivolti oltara katedrale u Poreču (Istra) iz god. 532, koji je podigao biskup Eufrazije: *D(e)o jobant(e)*. Up. J. Braun, Der christliche Altar I: München 1923, str. 146/7 te T. 9. Isto u oporuci Agape iz Zadra — X st. — *divino jubamine* mjesto *divino juvamine*. Up. Rački, Documenta, Zagreb 1877, str. 26.

¹⁹⁾ U hrvatskom prevodu nekako bi glasil: *gledaj (motri) ovo djelo, kakvom je divnom ljepotom (kako je divno) izvedeno; kojom(?) pomoću Gospoda...*

²⁰⁾ Up. Karaman o. c. str. 50, 51, 52 i 55.

²¹⁾ Interesantan slučaj imademo u posljednjem desnomu okviru. Dok su svi ljljani u prva tri okvira i dva prva ljljana u onom zadnjem okviru izvedeni stilistički i tehnički na isti način, jedino su dva posljednja ljljana tog četvrtog okvira izvedena potpuno tehnikom i stilom pleterne ornamentike; k tomu slično kao i ljljani na sarkofagu splitskoga priora Petra, koji se čuva u peripteru stolne crkve splitske, i obično se datira u IX ili X st. — up. Kronotaksa str. 130; Šišić, Priručnik, Zagreb 1914, str. 129, da je iz X st. Pošto ova dva spomenika imaju jednak taj plastično-dekorativni detalj, to on ta dva sarkofaga vremenski približuje i povezuje, te nema ni govora o IX a kamo li o X

pleterna plastika u nekim krajevima, n. pr. u pojedinim predjelima Italije,²²⁾ zato terminus ante quem non sarkofaga može da bude svršetak VII st., dok post quem non ne da se odrediti.²³⁾

Tako se po plastičnoj dekoraciji ta dva spomenika ne bi mogla nikako povezati, e da bi se moglo datirati bilo pojedinoga bilo obadva skupa. Jedino se može kazati, da je sućurački spomenik svakako nastao prije sarkofaga.

Ova dva spomenika imaju i jednu dotirnu tačku, epigrafsku stranu. Ali ni po samoj epigrafici ne bi se moglo ništa hronološki odrediti u pogledu tih spomenika.

Povezavši stalno već utvrđena dekorativno plastična kriterija sa onima koja će nam dati epigrafija, istom ćemo moći sa stalnošću približe datirati oba ta spomenika.

Poznata je paleografsko-epigrafska zasada, da same majuskule po sebi ne pružaju nikada kriterij za datiranje. Ovim nije isključeno, da i majuskule dvaju ili više spomenika ne mogu imati neke posebne karakteristike, koje odaju njihovu zajedničku tehničku i stilsku, a tim teritorijalnu i vremensku ovisnost, vezu i podrijetlo.

Usporedimo li pojedina slova natpisa sućuračkog spomenika sa onim sarkofaga Ivana Ravenjanina, naći ćemo da se njihova slova podudaraju u formi i izradbi do u najmanje specijalne detalje.

Natpis sarkofaga glasi:

HIC REQUIISCET FRAGELIS EI INUTELIS IOHANNIS PECCATOR HARCHIEPISCOPUS.²⁴⁾

Morfologija slova obaju natpisa bila bi:

A — 3 + 5 —²⁵⁾ uvijek je kapitalno i iste forme, tako da mu je spojnica između krakova uvijek u obliku kuta a nikada ravna.

C — 4 + 6 — je ispruženo i jako otvoreno; donji završetak slova pružio se je ponešto naprijed; slovo je položeno nešto koso unatrag u riječima *aspice*, *hunc*, *facto* te *hic*, *requiiscet*, prvo *c* od *peccator* i *harchiepiscopus*, dok u riječima *decore* te drugo od *peccator* i *harchiepiscopus* to nije; *c* je u riječima *aspice* i *facto* te *requiiscet* i *harchiepiscopus* dulje, a u svim drugim slučajevima kraće.

E — 5 + 7 — uvijek i samo tipično uncijalno. Kraće i dulje forme kao i *c*; kraće u *aspice*, *decore*, *pre* te prvo u *requiiscet*, *fragelis*, *ei* i *harchiepiscopus*, dulje pak u *jubante* te drugo u *requiiscet*, *inutelis* i *peccator*. Srednja crtica je u sredini, što je oznaka poznijega vremena.

st. K tome nalaze se u Splitu, u zbirci Bihaća, još drugi spomenici, koji imaju okvire i ljljane izvedene na isti način, kao i oni u prvim okvirima sarkofaga Ivana Ravenjanina, pa i te spomenike treba vremenski povezati sa tim sarkofagom. Ti, još neobjelodanjeni spomenici, potječu iz crkve sv. Dujma u Splitu, kako mi je saopćio dr. Karaman, a dijelovi su oltarne pregrade te mogu da budu spomenici izrađeni za tu crkvu u vrijeme istoga Ivana Ravenjanina ili neposredno poslije njega.

²²⁾ Up. G. T. Rivoira, *Le origini della architettura lombarda*, Roma 1901, str. 199 fig. 271 i 272, ulomak ciborija sv. Jurja u Valpoli-

cella iz god. 712 već je izrađen u pleternoj plastici.

²³⁾ Obzirom na datiranje sarkofaga up. Karaman a n 44—45. Karaman 51, 52, 54 i 55 iz tuđih historijsko presumpivnih razloga, jer da tobož Hrvati postaju kršćani istom početkom IX st., postavlja kao terminus aute quem non svršetak VIII st. Odbacivši te proizvoljne historijske premise, njegovi su umjetnički kriteriji i konstatacije posve tačne.

²⁴⁾ Karaman a n 43 prvi je, u koliko ja znam, donio ispravan tekst.

²⁵⁾ Prva Znamenka odnosi se na broj slova sućuračkog spomenika a druga na onaj sarkofaga.

F — 1 + 1 — dulje je od obične veličine ostalih slova, što je obična pojava u paleografiji poznijeg vremena. Na sarkofagu je os od *f* okomita, a na sućuračkom spomeniku nešto savinuta na lijevo. Ovo bi bila razlika koja nije od važnosti, jer *f* imamo samo po jedanput na svakom spomeniku, dok druga slova sa dugom osi n. pr. *p* i *r*, koji se javljaju po više puta na jednomu i drugomu spomeniku, imaju os sad uspravnu a sad nešto zavinutu. Tako je os savinuta od *p* u *aspice*, *opus*, *peccator* a od *r* u *decore* i *fragelis*.²⁶⁾

H — 1 + 4 — uvijek kapitalno, sa priječnicom na sredini.

I — 3 + 11 — os je duga okomita crta, jedino u *fragelis* nešto je kraća, pošto je neke vrsti *littera inserta* u *l*.

N — 3 + 3 — kapitalno. Nešto je veće u *hunc* od onoga u *dno*, u *Johannis* od *inutelis*. Transversna crtica ide od vrha prednje do dna druge osi, jedino u *dno* i drugo *Johannis* počinje nešto ispod vrha.

P — 3 + 3 — majuskulno, kraće i dulje. Os je okomita u *pre* i *harchiepiscopus*, zavinuta u *aspice*, *opus* i *peccator*. Drugi potez — trbuh — u sućuračkom spomeniku uvijek je zatvoren, a na sarkofagu nije, što je rijetkost za VII st.

Q — 2 + 1 — uncijalno. Prvi zavnuti potez spaja se sa osi u sućuračkom natpisu a na sarkofagu se ne spaja.

R — 3 + 4 — majuskulno, kraće i dulje. Os je okomita u *miro*, *pre*, *requiescet*, *peccator* i *harchiepiscopus* a zavinuta kao *f* i *p* u *decore* i *fragelis*. Luk drugoga poteza negdje se spušta niže, kao u *miro*, *pre*, *requiescet*, *peccator* i *harchiepiscopus*, dotično na sarkofagu nikada ne prelazi polovinu osi, dok na sućuračkom spomeniku prelazi n. pr. u *miro*, što se javlja već u VI st. Po ovoj i po gornjoj karakteristici sarkofag bi bio raniji od sućuračkog spomenika; svršetak drugoga poteza t. zv. cauda, stoji koso; nikada se ne spušta do linije glavne osi, i nešto je dulja u riječima u kojima *r* ima veći luk, dok u onim koje imaju manji luk, kao u *decore* i *fragelis*, svršetak je upadno kraći.

S — 2 + 6 — majuskulno. Izradba je u oba natpisa potpuno ista, tako da je gornji i donji luk jako naglašen time što krajevi ne zaokreću unutra, nego su dosta produljeni i ispravni. S slično je brojci 8.

T — 2 + 3 — uvijek kapitalno. Os je visoka a prečka vrlo uska i svršava se na krajevima trokutom kojemu je vrh okrenut prema dolje. Prečka je tako malena da ju je klesar zaboravio uklesati u riječi *ei* sarkofaga, te mjesto *et* imamo *ei*.

U — 5 + 3 — uvijek istoga oblika, tipično uncijalnoga ali koje se nalazi i u kapitali; različite veličine, uvijek široko, što je znak poznijega vremena. Veće je u *hunc*, *quo* i *requiescet*, srednje u *iubante* i *inutelis*, najmanje u *opus* i *harchiepiscopus*. Prvi potez, koji se savija prema drugomu potezu, u riječima *opus*, *quo*, *iubante* i *inutelis* spaja se s tim drugim potezom, a u *hunc* i *requiescet* ne spaja; u oba slučaja potezi se ne spajaju ili ne približavaju jedan drugomu na osnovnoj liniji nego dosta poviše iste.

B — 1 + 0 — majuskulno; gornji luk manji od donjega, karakteristika starijeg doba.

²⁶⁾ U VII i VIII st. osi nisu uvijek uspravne
U. B. Bretholz, Lateinische palaeographie, Leip-

zig u. Berlin 1926, str. 55.

D — 2 + 0 — uncijalno i karakteristično izvedeno.

M — 1 + 0 — kapitalno.

Ova tri posljednja slova nalaze se samo na sućuračkom spomeniku.

G — 0 + 1 — majuskulno. Poznato je da ima više oblika majuskulnog g. Na sarkofagu posebne je vrsti i šteta što ga u sućuračkom natpisu nemamo. Luk od g jako je ispružen, kao uopće lukovi slova obaju natpisa, a i završni potez ima oblik ispruženog luka; taj završni luk tako je postavljen da se i ne dotiče kraja glavnoga luka slova, nego mu se svojom sredinom približava; g je sličan više kursivnome nego majuskulnomu g.

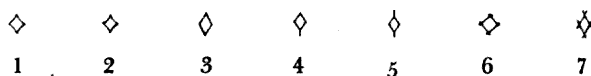
L — 0 + 2 — majuskulno; u *fragelis* veće a u *inutelis* manje.

G i l imademo na sarkofagu, dok x, y, z nemamo ni na jednomu ni na drugomu spomeniku. Krajevi pojedinih slova obično trokutno završavaju.

Konačno moram posebno govoriti o slovu o, koje je, kao najkarakterističnije, od najveće važnosti za datiranje. To o, makar je specijalnoga oblika, ipak je posve jednako u oba natpisa.

Ima oblik romba položena na jednomu vrhu, sa stranicama na vrhovima produženim, tako da se po dvije međusobno sijeku, a svaka pojedina trokutno završava.

Rombu slično o javlja se u raznim krajevima i u raznim varijantama od VI st. dalje. Takvo o može da ima oblik običnog romba kojemu su stranice ravne, te ili nešto konkavne ili konveksne, kao i sa raznim produženjima na vrhovima:

Oblik br. 1 općenito se javlja u kršćanskoj epigrafici,²⁷⁾ osobito u Galiciji VI i VII st.²⁸⁾ Nalazimo ga također u kodeksima pisanim merovingikom.²⁹⁾ Imamo ga i u Italiji,³⁰⁾ kao i u grčkoj epigrafici i paleografiji VIII i IX st.³¹⁾

U našim stranama nalazimo takvo o: u Kotoru na ulomku ciborija u riječi *leo*³²⁾ i u natpisu sarkofaga supruga Andreaci (IX in);³³⁾ u Trogiru na nadvratniku sv.

²⁷⁾ R. Cagnat, Cours d'épigraphie latine, Paris 1890, str. 19: »On trouve la forme ◇ dans les inscriptions chrétiennes«.

²⁸⁾ Cabro-Leclercq, Dictionnaire d'arch. chret. et de lit. T. XII. Paris 1936, kol. 1816: »En Gaule, sur les inscriptions chrétiennes d'époque déjà assez basse, comme le VIe et le VIIe siècle, on rencontre assez fréquemment la forme losangée ◇«. — Le Blant, Paléographie des inscriptions latines, Paris 1896, str. 40 i 41 donosi primjere takvoga o iz g. 585, 628/29, 630, 681/2 i 687.

²⁹⁾ Up. F. Steffens Lateinische Paläographie Trier 1909. Tb. 25 uzeta je iz Lectionarium Gallicanum VII stoljeća, te u tekstu pisanom majuskulom: »Tempore illo ego Jo-

hannis«, uz dvaput obično o — illo i ego — ima dvaput i ono slično rombu, u tempore i Johannis.

³⁰⁾ G. T. Rivoira o. c. str. 190, fig. 252 i 253 na stupu već spomenutoga ciborija iz Valpolicella (g. 712); Cattaneo R., L'architettura in Italia dal sec. VI al mille circa, Venezia 1888, str. 151 fig. 86.

³¹⁾ W. Wattenbach, Anleitung zur Griechischen Paläographie, Leipzig 1867, dodatak, str. 16.

³²⁾ Up. Karamano. c. 51, da je iz god. 809; 58, op. 47, da se natpis ovoga ulomka ne odnosi na Andreacića kako se često pogrešno uzimlje.

³³⁾ O. c. 59, op. 67.

Barbare (VIII/IX st.); na dva ulomka iz Otresa kod Bribira (IX st.);³⁴⁾ na natpisu sarkofaga kraljice Jelene iz god. 975.³⁵⁾

Oblika br. 2 je *o* iz crkve u Drenovu kod Prijepolja.³⁶⁾

Imademo još *o*, kojemu je osnova romb, ali na vrhovima romba nalaze se razna produženja:

Br. 4 romb kojemu iz vrha, na kojemu je položen, ide okomita crta prema dolje.

Br. 5 isto ali još k tomu i okomita crta na gornjemu vrhu prema gore.³⁷⁾

Br. 6 stranice se na vrhovima produžuju toliko da tvore malene trokute. Ovakovo *o* imademo kod nas: u Trogiru na ulomku *ego procon...*³⁸⁾ i natpisu sv. Jurja iz Janjine (Pelješac);³⁹⁾ isto u merovinškim kodeksima⁴⁰⁾ i na jednoj plitici iz Triera.⁴¹⁾

Konačno imademo specijalan slučaj, na naša dva spomenika, kako sam ga već prije opisao: \diamond . Takvo *o* slično povisilici u glazbi, koliko je meni poznato, nalazi se još i na jednom spomeniku u Francuskoj⁴²⁾ kao i u merovinškim kodeksima VII i VIII st.,⁴³⁾ inače nigdje. Ništa nemogu kazati o podrijetlu takvog *o* kao i o putu kojim je k nama došlo.⁴⁴⁾ Svakako morao sam konstatirati i posebno naglasiti da se to specijalno *o* kod nas ne nalazi u mnogim spomenicima, i u razno doba, kako se obično uzimlje, nego da se to specijalno *o* nalazi — koliko se danas zna — jedino i samo na sarkofagu Ivana Ravenjanina i na novo nađenom spomeniku iz Sućurca.

Po svemu epigrafsko-paleografska analiza i međusobno poređenje slova naših dvaju spomenika dovodi nas do slijedećih konstatacija:

da se njihova slova podudaraju i to ne samo generički, što se po sebi podrazumjeva, nego i specifički u formi, stilu, tehnici i veličini;

da im je specijalno *o* potpuno u svemu identično;

da se takvo *o* upotrebljavalo u VII i VIII st.;

da im je geografska data zajednička;

i konačno da sve to ne može da bude puki slučaj.

³⁴⁾ Sad u kninskom muzeju sa tekstom. *duci ego, c... i domna*.

³⁵⁾ Šišić, Priručnik str. 128 — tabla.

³⁶⁾ Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina IV, 1896, str. 294/95. Po Patschu je iz VII ili VIII stoljeća.

³⁷⁾ Le Blant o. c. str. 41 za br. 4 i 5.

³⁸⁾ Lj. Karaman u Šišićevu Zborniku, Zagreb 1929, str. 188, da je iz IX st.

³⁹⁾ Starohrvatska prosvjeta, N. S. II. 1—2, Zagreb 1928, str. 119, da je iz IX st.

⁴⁰⁾ M. Ihm, Palaeographia latina, Ser. I, Leipzig, Tb. V, redak 7 u »ascensione«, a kodeks bi bio iz VII do VIII st.

⁴¹⁾ Trierer Zeitschrift 1934, H. No. 1 u. 2, str. 77 etc. te Tb. IX. Po Schröderu je iz IX st. a »Der Buchstabe o ist rautenformig mit dreieckigen Ansätzen auf den Ecken gebildet«.

⁴²⁾ Le Blant o. c. str. 42. Natpis nije datiran ali po auktoru ne prelazi VII stoljeće.

⁴³⁾ M. Ihm l. c. redak 6: *omelia*; red. 8: *glorificatio*; te na drugoj stranici red. 12: *occultum*.

⁴⁴⁾ Po svemu se vidi da se takovo *o* najvećma nalazi u Galiji. Pomišljati na kakav direktni utjecaj prije 754, koje su godine Franci osvojili kraljevstvo Langobarda, teško je. Postojao

Iz ovih konstatacija nužno slijedi zaključak, da su naša dva spomenika po samoj epigrafiji njihovih natpisa vremenski vrlo blizu, t. j. da im je osim geografske još zajednička i vremenska data, bez obzira na razdoblje kojem oni baš pripadaju.

K tomu po specijalnom slovu *o*, oba naša natpisa mogu da pripadaju ili VII ili VIII stoljeću.

Radi pak plastične dekoracije, vidjeli smo da je terminus post quem non sućuračkoga spomenika kao i terminus aute quem non sarkofaga Ivana Ravenjanina svršetak VII st., a jer su ta dva spomenika vremenski bliza, zato ili ona oba potječu iz svršetka VII, ili je sućurački iz svršetka VII, a sarkofag Ivanov najkasnije iz početka VIII stoljeća.

Ovim je sarkofag Ivana Ravenjanina, koji su u zadnje vrijeme iz čisto presumptivnih historijskih razloga datirali u svršetak VIII st., postao za nekoliko decenija stariji, a to je za našu historiju od prvorazrednog značenja.

V

Utvrdivši tako vremensku datu sarkofaga i sućuračkog spomenika, dobili smo jedno važno historijsko-hronološko uporište u našoj t. zv. historijskoj tami. Ali prije nego za to hronološko uporište povežemo fakta koja nam pružaju drugi izvori, moram istaknuti neke važne činjenice koje stoje u uskoj vezi sa sućuračkim spomenikom.

Tako nastaje pitanje, da li je taj spomenik profanog ili crkvenog podrijetla?

Da je crkvenoga podrijetla, već je na prvi pogled jasno za svakoga, kao i to da je fragment jednoga većega crkvenoga pomješća. Lako se dade odrediti to pomješće, kojemu je pripadao.

Po sačuvanom polukružnom luku dolazi u obzir ili arhivolta kao nadvratnik, ili dio ciboriuma.

Nadvratnik mogao bi da bude ili od vratiju ugrađenih u zid, ili od vratiju koja su stajala zasebno izvan zida.

Prvi slučaj ne dolazi u obzir. Da je to bio nadvratnik ugrađen u zid, ne bi bio luk osmerokutan, a ne bi bio ni isklesan sa sviju strana. K tome otpale bi kao suviše udubine na gornjoj ravnoj stranici, koje sam već opisao. Od tih udubina ona na vrhu služila je za podržak jednoga drugoga predmeta, a one sa strane za spojnice sa drugim predmetima; da je okolo nadvratnika bio zid, svega toga ne bi trebalo.

S istih ovih razloga ne dolazi u pitanje ni ciborij. Ostaje jedina mogućnost, da je naš spomenik dio pomješća, koje je imalo vrata neovisna o zidu, a tad to može da bude jedino oltarna pregrada (septum, cancelli, Chorschranken).

Poznato je, da je u crkvi presbiterij, mjesto određeno samo za svećenstvo, bio manje ili više uzdignut iznad razine ostale crkve.

je možda indirektni utjecaj preko sjeverotalijanskih misionara, ali potvrde za to do danas nemamo. Svakako moram ovdje upozoriti, da i poznati *Evangeliarium spatatense*, koji se na-

lazi u arhivu stolnoga kaptola u Splitu, pisan semiumcijalom VII/VIII st., po ono malo miniatura koje ima, upućuje na južnofrancuske uzorke.

Oltarna pregrada koja je bila postavljena poprijeko od jednoga do drugoga zida presbiterija, dijelila je ovaj od prostora crkve određenog za puk. Sastojala se je od niske ograde, poviše koje su obično bili postavljeni stupovi, na kojima je stajala trabeacija. U presbiterij ulazilo se preko stepenica, kroz jedna ili više vratiju. Vrata su prekidala ogradu septuma, dok trabeacija obično nije bila nigdje prekinuta, nego je išla ili vodoravno preko cijele dužine ili je iznad vratiju prelazila u sam luk ili u kombinaciju luka sa zabatom, što je osobita karakteristika naših septuma.

Ograda i trabeacija bile su dekorativno ukrašene. Na trabeaciji često je bio natpis, koji je bez prekida išao od jednoga do drugoga kraja, pak i preko lukova iznad vratiju.

I sućurački spomenik luk je trabeacije oltarne pregrade ili septuma. To se jasno vidi po natpisu koji se na krajevima luka lomi i mijenja smjer. A i udubine, već opisane, to potvrđuju. Na vrhu luka od septuma bio je križ; a i na našem spomeniku ima udubina u koju je bio usaden križ. Udubine sa strane služile su za spojnicu pobočnih trabeacija; one sprijeda za prečku koja je nosila zavjesu; žlijebovi iznutra luka za prečku na kojoj je visjelo kandilo, a udubine po dvije na svakom kraju odozdo za spojnice sa stupovima na kojima su ti krajevi luka bili položeni.

Po veličini otvora luka (102 cm), crkva je svakako bila većih dimenzija od naših crkvice IX st.

Kao drugu važnu činjenicu treba istaknuti još i to, da ta arhivolta potječe sa hrvatskoga teritorija.

Poznato je, kako su neporušeni ili novoosnovani romanski gradovi, avarsko-slavenskom seobom na početku bili teritorijalno ograničeni prema kopnu na same gradske zidine. Vodile su se teške i česte borbe za zemljišta koja su ležala uz te zidine.⁴⁵⁾ U drugoj polovini VII st., posredovanjem Carigrada (*sacrum rescriptum dominorum principum*), došlo je nagodbom do mirnijih i središnjih odnošaja, te su pojedini gradovi dobili svoj određeni teritorij i na kopnu.⁴⁶⁾ Granice tadašnjeg splitskog teritorija tačno baš ne znamo. Ipak, po ovom što je poslije bilo, zastalno splitski teritorij bio je ograničen na splitski poluotok; prema sjeveru nije prelazio donji tok riječice Jadra, a prema istoku onaj Žrnovnice. Današnji Kaštel Sućurac, gdje je nađen naš spomenik, nije bio na teritoriju Splita, nego na tlu Hrvata.

Nekoć *ager salonitanus* a poslije *territorium regale*, vladarsko, a po ondašnjem shvaćanju hrvatsko državno dobro, bilo je ondje gdje se nalazi K. Sućurac. Pozitivno znademo da je takvo vladarsko dobro bilo kad je Mislav oko god. 839 gradio crkvu sv. Jurja, i kad je istu Trpimir 852 darivao splitskomu nadbiskupu. Vjerojatno je stoga da je to bio *territorium regale* i prije toga vremena. K tomu dio primorja od Trogirskih Mlinica preko današnjih Kaštela, Solina, Klisa, Mravinaca, Žrnov-

⁴⁵⁾ Toma arcidakon 32: *terras prope positas colere... nec permittentes eos extra muros exire*

⁴⁶⁾ Ib. str. 32 i 33; Šišić, *Povijest* 281/2 op. 35 mišljenja je da se to zbilo negdje između 639 i 641, a Sakač, *Ugovor pape Agatona u Croatia sacra I*, Zagreb 1931, str. 36 između 668 i 681.

nice i srednjih Poljica — do Tugara svakako — već od početka sačinjavao je posebnu hrvatsku upravnu jedinicu, županiju, koju car Konstantin Porfirogenit († 959) zove Παρχαλασσία. Hrvatski naziv te županije sačuvan je u trogirskim spomenicima poznijih vjekova pod imenom *Podmorie, Podemorie, Podemoria*.⁴⁷⁾ Županijski grad bio je Klis. Današnji Sućurac pripadao je toj županiji.

Za sućurački spomenik utvrdili smo da potječe iz svršetka VII st., iz vremena kad su u današnjem Sućurcu već bili Hrvati, dakle potječe sa hrvatskoga teritorija.

Doduše, moglo bi se prigovoriti, da iz samoga fakta što je naš spomenik nađen u Sućurcu, ne slijedi nužno da on odatle i potječe. Preko ovoga prigovora teško bi se prešlo, da je taj spomenik bilo koje građevne vrijednosti. Po svojem obliku on je građevno neupotrebljiv, te je isključeno da bi netko takvu vrst *spolja* dovezio iz udaljenoga Splita,⁴⁸⁾ koji bi jedini vremenski mogao doći u obzir, dok je puno bliže imao osim običnoga kamenja još i onoga izrađenoga od ruševina solinskih, koliko i kakvoga je god htio.

Jer je ostatak crkvenoga pomješća, znak je da je tada već postojala ta crkva na teritoriju Hrvata. Koja je to crkva bila i gdje, danas se može samo nagađati. Stalno je pak po utvrđenoj hronološkoj dati, (da naš spomenik ne potječe niti iz crkve sv. Jurja na Putalju, zadužbine kneza Mislava, a niti iz one B. D. Marije na Hladih. U Sućurcu u VII st. morala je postojati još jedna crkva, starija i većih dimenzija od gore spomenutih crkvica.

Postoji još i danas lokalitet zapadno Sućurca zvan *Sustjepan*.⁴⁹⁾ Tu je nekoć o. Š. Milinović tražio crkvu sv. Stjepana, mauzolej hrvatskih kraljeva. Milinović piše, da je vidio ostatke zidova zgrade većih dimenzija; a po onom što su mu seljaci pričali da su našli pri krčenju, zaključio je, da se tu radi o apsidi ili presbiterijumu »nekakve ogromne crkve« sa »trostrukim pristupnim stubami«.⁵⁰⁾ Svakako prefiks su (= sanctus) odaje da je tu u prastaro doba bila crkva sv. Stjepana, koja je rano stradala, pošto se poslije nigdje ne spominje. Eventualna nova arheološka istraživanja, ako su još moguća, mogla bi da potvrde ili pobiju ovu tezu, kao da i ubace novo svijetlo u našu historijsku tamu. Naš je nadvratnik vjerojatno pripadao septumu iz te crkve, ili svakako septumu crkve koja je postojala na čisto hrvatskomu tlu u drugoj polovini VII st.

VI

Konačno sad možemo da upotrebimo i povežemo naša dva prvorazredna spomenika, sućurački nadvratnik i sarkofag Ivana Ravenjanina, sa vijestima drugih izvora.

⁴⁷⁾ S mi č i k l a s, Codex diplomaticu, Zagreb, sv. IV, str. 385, sv. V str. 65, sv. VII str. 128, sv. VIII str. 51, 196, 428 etc. Ali u tim spomenicima taj se naziv upotrebljava samo za stari trogirski teritorij u današnjim Kaštelima, osobito onaj iznad Kaštel Stafilica do Lukšića. Teritorij na istok dolazi pod imenom Lažani, a poslije Dilatum.

⁴⁸⁾ Solin = Salona, koja je već prije propala, ne dolazi u obzir.

⁴⁹⁾ Up. Arheološki karta Solina i okolice, izd. Vojničkoga geografičkoga zavoda u Beču.

⁵⁰⁾ Vjestnik hrv. arh. društva, god. V, Zagreb 1883, str. 13—17.

O seobi Hrvata u Dalmaciju, i o njihovu pokrštenju govori Toma, arciđakon splitski, u gl. VII⁵¹⁾ a car Konstantin Porfirogenit osobito u gl. 31,⁵²⁾ no jedan i drugi hronološki neodređeno.

Po *Liber pontificalis*,⁵³⁾ što je Toma gotovo doslovno prenio,⁵⁴⁾ papa je Ivan IV (640—642) poslao opata Martina, da otkupi zarobljenike, a isti je taj papa dao prenijeti i kosti svetaca iz Dalmacije i Istre u Rim.

Pavao đakon († o. 799), benediktinac iz Monte Cassina, opisuje kako su 641/2 »venientes Sclavi cum multitudine navium« navalili na južnotalijanski Sinent.⁵⁵⁾

Iz svega ovoga jasno slijedi da su Hrvati god. 641/2 već bili u Dalmaciji. Što se pak glavnoga krštenja tiče, po tim izvorima stvar nije jasna.

Toma, i to ne na jednomu nego na više mjesta, uvijek dosljedno tvrdi da su se Hrvati doselili kao kršćani-arijanci, a Ivan Ravenjanin organizirao bi crkvu po Dalmaciji i Hrvatskoj (per Dalmatie et Sclanone regiones), pokatoličivši, a ne pokrstivši Hrvate.⁵⁶⁾

Konstantin Porfirogenit znade da su, na poziv cara Heraklija, došli vjerovjesnici iz Rima koji, uredivši hijerarhiju, pokrstiše (ἐβápτισαν) Hrvate, i to u vrijeme hrvatskoga vladara Porge (εἶχον ἄρχοντα τὸν Ποργά); Hrvati obećаше papi da neće na nikoga navaljivati, a u slučaju da na njih navale drugi (ἐθνικοὶ = gentes, pagani), staviše se pod specijalnu zaštitu apostolske Stolice.⁵⁷⁾

Kako vidimo, Toma u svjedočanstvu o pokatoličenju Hrvata i reorganizaciji crkve, kao Splitsanin, znade samo za osobu Ivana Ravenjanina, što je razumljivo, pošto je u Splitu postojala neprekidna tradicija o prvome nadbiskupu Ivanu kao i sam njegov grob. Bizantinski car Konstantin ne zna za imena crkvenih lica, pak ni za ono Ivanovo, ali zna za politička lica, cara Heraklija (610—641), hrvatskoga bezimenoga ali ipak određenoga arhonta, oca Porgina (εἶχον ἄρχοντα τὸν πατέρα τοῦ Ποργά . . .), pod kojim su se Hrvati doselili, te konačno i za arhonta Porgu pod kojim su se pokrtili.

Ime spomenutoga cara Heraklija hronološki se podudara sa seobom, bilo onom slavenskom skupa s Avarima (o. 614), bilo onom posebnom Hrvata (630 do 640); anahronistički je pak dovedeno u vezu sa pokrštenjem Hrvata. Krštenje se

⁵¹⁾ Ed. cit. str. 25—26.

⁵²⁾ Rački Documenta str. 271—72.

⁵³⁾ Ib. str. 277.

⁵⁴⁾ Ed. cit. str. 29.

⁵⁵⁾ Rački, Documenta str. 276.

⁵⁶⁾ Ed. cit. str. 25—26: *Et quamvis pravi essent et feroces, tamen christiani erant, sed rudes ualde. Ariana erant labe respersi* etc.; str. 33: *rudes populos* — Toma misli Hrvate — *ad informationem* (= vjeroispovijest) *catholicam attrahebat*. Ne znam, zašto se ne bi ovako jasna vijest i to u dvjema različitim glavama (VII i XI) uzela kao historijski ispravan podatak? Kad

su gotovo svi germanski narodi koji su bili u Zakarpaću, još u IV st. bili Arijanci, zašto to nisu mogli da budu i Hrvati? Nažalost, jedino i samo zato, jer u našoj historiografiji često nailazimo na tvrdnje potpuno aprioristične, kao i oprečne izvorima, a koje su smatrane općenito i nepobitno tobož dokazane. Ni jedan izvor ne kaže da su Hrvati došli u ove krajeve kao pagani. Uza sve to ja ću sačuvati za Hrvate uvijek izraz pokrštenje, pokrstiti umjesto pokatoličenje, pokatoličiti.

⁵⁷⁾ Rački, Documenta str. 291—292.

provelo svakako poslije smrti toga cara, dotično poslije god. 641/2, jer papa Ivan ne bi tad slao opata Martina radi otkupa zarobljenika, kao što ne bi ni prenosio kosti mučenika da ih zaštititi od profanacije, da su Hrvati već bili pokršteni. Porfirogenit doduše ne zna ime hrvatskoga vladara pod kojim su se oni doselili, ali znade za činjenicu da je to bio otac Porgin. Konačno on znade kako su pokršteni, kako je reorganizirana crkva, kao i ime hrvatskoga vladara pod kojim se je to dogodilo. Po svemu se vidi, da je postojao zapis o pokrštenju Hrvata kojim se je car Konstantin poslužio.⁵⁸⁾

Iz činjenice što Porfirogenit veže doseljenje i pokrštenje Hrvata za osobe njihovih vladara, ali u vremenskom trajanju oca i sina, slijedi da vremenski razmak između ta dva čina ne mogu biti stoljeća, kako je to htjela moderna naša historiografija, nego samo decenija.

Po samim dakle podacima Tome arcidakona i cara Konstantina, Ivan Ravenjanin proveo bi prvo i glavno pokrštenje Hrvata i reorganizaciju crkve u drugoj polovici VII st., kad je u Hrvatskoj vladao knez Porga.)

Bez maštanja, i bilo kakvog god kombinovanja, ovo nam jedino i samo kažu makar i drugorazredni izvori, i ništa drugo. S ovim se pak potpuno slažu i činjenice, koje smo utvrdili iz naših dvaju i jedinih do sada poznatih, prvorazrednih spomenika iz toga vremena, sućuračkoga nadvratnika i sarkofaga Ivana Ravenjanina.⁵⁹⁾

Sarkofag stalno je iz vremena poslije doseljenja Hrvata; isto je i sućurački nadvratnik, koji svakako spada u drugu polovinu VII st.⁶⁰⁾

Jer je nadvratnik dio crkvenoga pomješća sa teritorija hrvatskoga, slijedi da je kršćanska crkva iz koje nadvratnik potječe, postojala već u drugoj polovini VII st. a tim i kršćanstvo na hrvatskom tlu u to vrijeme.

Pošto je nadvratnik vremenski u vezi sa sarkofagom Ivana Ravenjanina, čije je biskupovanje moglo da popriječno traje 20 do 30 godina, ta je crkva, iz koje je naš nadvratnik, iz dobe Ivana Ravenjanina, dotično jedna od onih za koje Toma kaže da ih je Ivan obnavljao (*restaurabat ecclesias*).

Stoga djelovanje Ivana Ravenjanina moramo postaviti i u drugu polovinu VII st., kako je to uvijek držala tradicija i starija historiografija. Da bi on djelovao na svršetku VIII ili na početku IX st., kako je naša novija historiografija htjela, kao i sve ono što je s time u vezi, nikako ne stoji.

Orediti pak baš tačno vrijeme djelovanja Ivana Ravenjanina, još se ne može. Stalno je ipak to, da nisu u pitanju stoljeća nego decenija i to ona druge polovice VII. st.⁶¹⁾

⁵⁸⁾ O pouzdanosti ove careve vijesti up. moj članak *Episcopus chroatensis* o. c. str. 168—170.

⁵⁹⁾ Poslije ove rasprave, kako sam već spomenuo, moći će se utvrditi za još neke spomenike koji se danas nalaze u Arheološkom muzeju u Splitu, da su iz ovoga vremena.

⁶⁰⁾ Ako bi netko ustvrdio, da je sućurački nadvratnik iz vremena prije doseljenja, dotično

prije propasti Salone — što bi po samim umjetničkim kriterijima moglo da bude — ne samo da u našem pitanju ne bi ništa mijenjao nego bi time i sarkofag Ivana Ravenjanina bio pomaknut još bliže sredini VII st.

⁶¹⁾ Ovim nije rečeno, da njegovo biskupovanje nije ušlo i u VIII st.

Vjerojatno to se je zgdalo, kako je starija historiografija i tvrdila za cara Konstantina IV Pogonata (668—685), i to poslije mira sklopljena sa Avarima i Arapima god. 678, nakon što je prestala ravenatska shizma i nakon što su za pape Agatona bile smirene teške monoteletske razmirice trulanskim koncilom (678—681), kad je car mogao da moli vjerovjesnike od pape iz Rima, pod čiju je carsku kao i papinsku nadležnost, teritorij rimske Dalmacije spadao.

(Ivan Ravenjanin vjerojatno je djelovao oko godine 680, te najkasnije do na početak VIII stoljeća.⁶²⁾)

ZUSAMMENFASSUNG

(*Ein Türbogen aus dem VII. Jahrhundert aus Kastell Sućurac*)

Die Zeit der Christianisierung der Kroaten ist geschichtlich nicht genau fixiert. Die Frage ist mit der Reorganisation der Kirche in der gewesenen römischen Provinz Dalmatien und mit der Gründung des Bistums Split eng verknüpft.

Die Tradition und die ältere Geschichtsschreibung bringen die Taufe der Kroaten und die Regelung der christl. Kirchenverhältnisse im byzantinischen Dalmatien und in Kroatien mit der Person des Johannes aus Ravenna in Verbindung, der angeblich der erste Erzbischof — aber nicht zugleich auch Metropolit — in Split von 650 bis 680 gewesen sein soll.

Die neuere Geschichtsschreibung setzt die Taufe der Kroaten in die Zeit der Herrschaft der Franken, also von 803 bis in die zweite Hälfte des IX. Jahrhunderts. Johannes Ravennas fiel ans Ende des VIII., die Taufe der Kroaten in den Anfang des IX. Jahrhunderts. Beides abhängig von Aquileia.

Vf. behandelt einen unlängst gefundenen Türbogen aus Kastell Sućurac. Nach seiner plastischen Dekoration (Blätterreihen und Voluten) gehört dieses Denkmal noch der letzten Phase der Antike an, so daß der terminus post quem non das Ende des VII. Jahrhunderts wäre. Das Denkmal erinnert an den bekannten Sarkophag des Johannes Ravennas in der Taufkapelle des Hl. Johannes in Split. Die plastische Dekoration dieses Sarkophages gehört auch noch in die Antike, es zeigen sich aber schon Spuren einer neuen Kunstrichtung, des Flechtornamentes. Nach dieser Dekoration ist der terminus ante quem non der Entstehung des Sarkophages in den Anfang des VIII. Jahrhunderts zu setzen. Nach diesen Merkmalen können diese zwei Denkmäler nicht mit Sicherheit in die gleiche Zeit gesetzt werden; es ist ein Unterschied von Dezennien, auch von Jahrhunderten denkbar.

Wichtig ist hingegen die epigraphische Seite. Beide Denkmäler tragen Inschriften, der Türbogen: *aspice hunc opus miro quo decore facto, quo Domino jubante pre . . .*,

⁶²⁾ Jer je car Pogonat vladao skupa sa braćom Tiberijem i Heraklijem, vijest Tome arhidakona o *rescriptum dominorum principum* može da se odnosi i na to vrijeme; isto i u pogledu vijesti druge poslanice pape Agatona (278—81) caru Pogonatu prigodom saziva kon-

cila (680) da neki biskupi misionarski djeluju kod raznih naroda, pak i kod Slavena (*in medio Sclavorum*). taj misionarski biskup mogao bi da bude baš Ivan Ravenjanin, a *Sclavi*, kao i oni pod Sipontom 641/2, Hrvati. Up. S a k a č, Ugovor 24 i d.

der Sarkophag: *hic requiescit fragelis ei inutelis Johannis peccator harchiepiscopus*. In keiner der beiden Inschriften ist eine chronologische Angabe zu finden. Die Buchstaben sind in beiden Inschriften die gleichen, speziell das Rhombische O mit verlängerten Seiten findet man zwar häufig, doch ist speziell die hier angewandte Form außer von diesen beiden Denkmälern nur noch von einem gallischen Denkmal aus dem VII. Jahrhundert und aus merowingischen Handschriften des VII. und VIII. Jahrhunderts bekannt.

Zeitlich stehen sich also die beiden dalmatinischen Denkmäler sehr nahe. Da der terminus post quem non des Türbogens und der terminus ante quem non des Sarkophages an das Ende des VII. Jahrhunderts zu setzen sind, datiert Vf. die Wirkungszeit des Johannes Ravennas in die Zeit von ungefähr 680 bis an den Anfang des VIII. Jahrhunderts.

Das Territorium des heutigen Sućurac gehörte vom Anfange des VII. Jahrhunderts an nicht mehr zu Split, sondern zum Staate der Kroaten und war territorium regale. Da der Türbogen von Sućurac ein kirchliches Denkmal bildet, und mit dem Sarkophage des Johannes aus Ravenna gleichzeitig ist, so ist dies, wie Vf. meint, ein Beweis dafür, daß die Reorganisation der christl. Kirche in Dalmatien und Kroatien in der zweiten Hälfte des VII. Jahrhunderts durchgeführt wurde. In dieser Zeit wurde auch der Hauptteil der Kroaten der christlichen Kirche zugeführt.

An dieser ersten und gründlichen Christianisierung der Kroaten hatten die Franken somit keinen Anteil; durch die Tätigkeit ihrer Missionäre am Anfange des IX. Jahrhunderts wurden jedoch die Kroaten für immer dem Westen zugeführt.

ZAGREB

MIHO BARADA